

1 בין אלתרמן לקדיה - גלגולו של מעיל

ד"ר שמעונה פוגל

התיאוריה של תרגום הטקסט הספרותי, בדרך-כלל, יוצאת מתוך ההנחה שמלכתחילה רוצה המתרגם להיות נאמן למקור, ולהיזהר מלשנות בתרגומו מן המטבע של המקור, אך עומדים בפניו מכשולים אובייקטיביים. על-פי גדעון טורי² התרגום במובן המצומצם הוא המרת טקסט בלשון אחת בטקסט בלשון אחרת תוך קיום אקוויוואלנטיות בין שני הטקסטים. אך כיוון שהלשון והטקסט אינם קיימים בחלל הריק, אלא בתוך תרבויות ומסורות, נאלץ המתרגם להביא בחשבון הן את הצפנים הלשוניים, הן את הנורמות הלשוניות, הן את הביצוע הממשי בטקסט, וכן את מעמדם של כל אלה בהקשרים רחבים יותר, בתרבות המוצא ובתרבות היעד כאחד. בעיות היסוד של התרגום מקורן בחוסר חפיפה שבין תרבויות ולשונות שונות. כל תרגום בהכרח ממוקם בין שני הקטבים הבאים: בין השאיפה לאדקוואטיות תרגומית (נאמנות למקור) ובין השאיפה לקבילות ולמעשה הוא מעין פשרה ביניהם.

לעומת עמדה של נאמנות למקור, לא נתכוונו רוב המתרגמים בתקופת ההשכלה העברית וב"דור התחייה" לדבוק במקור ועשו ביצירה כבתוך שלהם³. לדוגמה, הנורמה התרגומית שביאליק, גדול משוררי דור התחייה לילדים, עמד בראשה מייחדת את הטקסטים. עמדת המוצא שלו, שסינתזה בין ארון הספרים היהודי ובין הטקסטים של התרבות המערבית,

¹ א. מאלאדאווסקי קאדיע (1931). **א מאנטל פון א טונקעלן געוואנטל** וארשע: יידישער שול ארגאניזאציע אין פוילן. (מולודובסקי קדיה (1931). **מעיל מאריג מיוחד** ורשה: התאחדות בתי-הספר היהודיים בפולין).

ב. מולודובסקי קדיה (1945). "גלגולו של מעיל" **פתחו את השער** ת"א: הקיבוץ המאוחד. תורגם ע"י נתן אלתרמן. הצירוף מאת: תרצה

² טורי גדעון (1980). "תרגום" **תורת התרגום** ת"א: אוני' ת"א עמ' 1.

³ א. פרידלנדר יהודה וחיים שוהם (תשל"ז). "מות אדם" לקלופשטוק בתרגום עברי נשכח", מבוא ל- **מות אדם** פראג 1817. רמת גן: אוני' בר-אילן עמ' 7.

ב. טורי גדעון (1998). ראשית התרגום המודרני לעברית: עוד מבט אחד. תדפיס מס. 1482007 אוני' ת"א עמ' 109 –

תיצור את התחייה התרבותית העברית שהציונות ייחלה לה. החיבור הזה יצר, בין השאר, טקסט רב-אנפין בצד הכנסה של המישור הביוגרפי והארס-פואטי⁴.

אלתרמן, גדול משוררי הדור הבא, מקבל את הנורמה שניתן לעבד את המקור, אך הוא משנה את הפוקוס של הנורמה התרגומית המיידית את הטקסט, וממקד אותה בתרבות הארץ-ישראלית הצומחת בתקופתו, בד בבד עם הכנסה של המישור הביוגרפי והארס-פואטי.

במאמר זה אדגים טענה זו בשיר "גלגולו של מעיל".

במקור נכתב השיר ביידיש ע"י קדיה מולודובסקי בשנת 1931 בפולין, כאשר ברקע מתואר הווי של יהודים בשכונת עוני בורשה. נתן אלתרמן מתרגם את השיר בשנת 1945.

שינוי שם היצירה

במקור נקרא השיר: מעיל מאריג מיוחד (מוזר, לא ברור). אלתרמן שינה את שם היצירה ל: גלגולו של מעיל⁵.

אצל קדיה, מרכז המשמעות בכותרת היא הזווית ההומוריסטית המכילה קריצת-עין לקורא. למרות שנאמר שהמעיל נתפר מאריג מיוחד וניתן היה לצפות מלכתחילה לאריג טוב ופלאי, מתברר שמדובר במעיל מרופט.

אצל אלתרמן מרכז המשמעות בכותרת היא שרשרת המסירה- הגלגולים שעבר המעיל.

מה יכול לסמל המעיל?

במציאות הקונקרטית בעבר במשפחות רבות עברו הבגדים במשפחה מילד לילד. אך ביצירה הספרותית, בנוסף לפן הקונקרטי, אנו מתייחסים גם לסמל התרבותי. "הלבוש עושה את האדם", כמאמר הפתגם, והוא מסמל את הקודים החברתיים והתרבותיים. אנחנו כמו בגד; באים חדשים לעולם, במשך הזמן אנו מתקמטים, מתכסים בקמטים ומתבלים וכמוהו בסוף אנו מסיימים את תפקידנו.

המעיל יכול לסמל את המעמד הסוציו-אקונומי של המשפחה (אדם הלבוש פָּרָק או מקבץ נדבות הלבוש במעיל מרופט) את ההשתייכות לקבוצה (מעיל צבאי, מעיל של תלמיד

⁴ פוגל שמעונה (2004). מגמות לאומיות בעיבודים לעברית לילדים של מעשיות האחים גרים בדור "התחייה" ת"א: אונ' ת"א.

⁵ במהדורה הראשונה נכתב: גלגולו של מעיל. לעומת זאת במהדורות המאוחרות נכתב: גלגוליו של מעיל. לא ברור אם השינוי נעשה על דעת המשורר.

ישיבה, מדי ספורט של קבוצת "הפועל") או לחברה מסוימת. הלבוש או המעיל יכול להסתיר, אך הוא יכול גם להצהיר ולאפיין את הלבוש אותו⁶: את ארץ המוצא של האדם, את השיוך המיני, את מצבו האישי של האדם (בגדי חתן וכלה, בגדי חולה בבית-חולים). המעיל גם יכול לסמן האם האדם ליברלי ומשוחרר או שהוא שמרני וקפדן. חוסר היכולת של הגיבורים ללבוש מעיל המתאימים למידותיהם מיצג חוסר סוציאליזציה ואת חוסר יכולתם להשתלב בקודים החברתיים של המעמד הבינוני.

הצגת המציאות החברתית מזווית אירונית אצל קדיה

קדיה, שבאה מבית משכילי-חרדי-בורגני, מלמדת לאחר מלחמת העולם הראשונה בבית-ספר יהודי בשכונת עוני בורשה⁷. את הביקורת החברתית המורכבת שלה, כתוצאה מחוויית המפגש עם המציאות הקשה הזו, היא מעבירה, בין השאר, באמצעות שירה הומוריסטית-אירונית לילדים.

קדיה משתמשת במוטיב רווח בספרות העממית ובספרות: החייט העני שתופר לעשירי-עם.⁸ כבר בפתחה היא מציגה את הזווית האירונית, שהחייט, שתופר לאחרים, אינו יכול לתפור מעיל לילדיו כמאמר הביטוי: "הסנדלר הולך יחף". כמו-כן היא מסבירה מדוע היה צורך לתפור מעיל: "תפרו מעיל מאריג מוזר לבחור הבכור שמואל, כדי שהוא יוכל ללכת לבית-הספר."⁹ כאילו שהקור העז של החורף הפולני אינו מהווה סיבה מספקת לתפירת מעיל לילד בגיל הרך. שבירת הציפייה מדגישה את מצב העוני, אך מבטאת גם את תחושת הבושה של המשפחה ממצבה הכלכלי, שלא נעים להם לשלוח ילד לבית-הספר ללא מעיל.¹⁰

ביצירה זו מעבירים את המעיל שנתפר עבור בן גם לבנות. החברה היהודית המסורתית בגולה הקפידה מאד על שמירת ההפרדה בין המינים גם בלבוש, בחינת: "לא ילבש גבר שמלת אישה"¹¹. ההפרה של נורמה זו מדגישה את עונייה של המשפחה, אך יחד עם זאת יש בה יסוד של חוסר הלימה היוצר אפקט הומוריסטי.

גם את המשפחה מעצבת קדיה בפן אירוני:

⁶ לעניין זה ראה: אביגור-רותם, גבריאלה (2007). **אדום עתיק** אור יהודה: כנרת זמורה-ביתן עמ' 187-188.
⁷ אופק, אוריאל (1985). "ערך – מולודובסקי, קדיה" **לקסיקון אופק לספרות ילדים** ת"א: זמורה-ביתן עמ' 365
⁸ מוטיב שמופיע גם אצל עגנון. לדוגמה ראה: עגנון, ש"י (1966). "המלבוש" **עד הנה** ת"א: שוקן עמ' ש"ה - ש"כ וכן: עגנון, ש"י, (1966). "שלוש אחיות" **עד הנה** ת"א: שוקן עמ' קצו - קצז.
⁹ תרגום חופשי שלי. כל התרגומים מיידיש שיובאו להלן הם בתרגום חופשי שלי.
¹⁰ אלתרמן משנה את הסיבה להסבר הצפוי: "שיהיה לו חם בחוץ"
¹¹ דברים כ"ב ה'.

א. כשבני-הבית פוסקים שהמעיל יעבור להינדל משתמשת קדיה במילה: 'געזינדל'.
במשמעות האחת פירושה: בני הבית, אך במשמעות השנייה פירושה: אספסוף.¹²
ב. שימוש בסלפסטיק כדי לתאר את חוסר הנימוס של הילדים: ביילה יורקת ובמעיל
התפוצצו שלושה חורים, יוסל-בער התגלגל במדרגות'לך וכל הכפתורים נפלו,
הינדל מיבבת במיטה שהיא איבדה את הכיסים¹³. לא רק פאנטל הוא שייגעץ.
ג. תאור אופן הדיבור של בני הבית: הם אינם אומרים או מדברים, אלא: יוצרים
'המולה גדולה' (6 פעמים), 'צועקים כולם, כולם, כולם', 'בצעקה רבה', 'צרחו
כולם, כולם, כולם בקול אחד' 'ובצרחות: אך, ואך, ורוח, ו – וי'. גם פאנטל: מילל,
שורק, צועק, נובח.

העצוב ההומוריסטי של דמות הגיבור: פאנטל
מכל הילדים רק השם של פאנטל חורז עם מענטל (=מעיל), וזו אירוניה, כי הוא יקרע את
המעיל. למרות שהוא מוצג כשייגץ וכ"תכשיט", הנמען צוחק עמו שהוא "סידר" את כולם,
נהנה מהשנינות, שמחת-החיים, התעוזה והאוטנטיות שלו.

אלוזה

באכספוזיציה מציגה קדיה את החיט בחדרון ומשפחתו מרובת- הילדים הקטנטנים, והיא
מזכירה את העריסה העומדת מעל. אך היא מציינת שבמעשייה שלה אין 'שום גדי ושום
צח' (אלתרמן מתרגם: 'כאן המעשה נפתח לא בגדי לבן וצח'): האלוזה לקוחה משיר-
הערש העממי בידיש, שתורגם לעברית ע"י ביאליק: "תחת ערש בני הרך"¹⁴, בו האם
שרה לתינוקה על משאלותיה להצלחתו באווירה של טוהר וזכות. בשיר הערש אמור הגדי
ללכת למקום סחורה ולפרנס את הבן שילמד תורה ויכתוב ספרים. בשיר של קדיה אין
טוהר ואין הצלחה, אלא מציאות קשה. העמדה שהגדי יעבוד במקומך היא בלתי אפשרית
והגדי הלבן והצח מצוי רק במעשיות, אך המציאות, בעיקר בגידול ילדים, היא קשה
וכואבת. לכן לא ניתן יותר להעביר את המעיל הזה, כלומר, להוריש את צורת החיים הזו
לדור הבא, והשינוי יבוא בדמותו של פרץ.
אצל קדיה מוצגת החברה היהודית בעליבותה, אך הדברים נאמרים מתוך כאב ובהרבה
אמפתיה.

¹² אלתרמן תרגם: החבריה – מילה אמוטיבית חיובית המתאימה לדור הפלמ"ח

¹³ אלתרמן אינו משמר את הסלפסטיק. אצלו הבן מרים ידים והבת מתכופפת.

¹⁴ ביאליק, חיים נחמן (תשל"א) [1904]. "שיר ערש" שירים ופזמונות לילדים ת"א: דביר עמ' פ"ג.

הפרוש של אלתרמן לשיר של קדיה: 'גלגולו של מעיל'

מהו גלגול ומהי משמעותו?

- א. התפתחות בדרך של גלגול (מטמורפוזיס): אצל מינים מסוימים בטבע הצאצאים אינם דומים כלל להוריהם- לא בצורה, לא במזון ולא בסביבה בה הם חיים. התפתחות כזו של צאצאים נקראת גלגול¹⁵.
 - ב. טלטול ונדודים – הרבה גלגולים עברו על ניצולי השואה עד שהגיעו לארץ.
 - ג. גלגול נשמות – תורת הגלגולים מבוססת על האמונה שהמוות אינו בהכרח סיומם של החיים הגשמיים, אלא הנו מעבר למציאות גשמית אחרת. הנשמה עוברת מסע אחר המוות, מתגלגלת ונכנסת לתוך גוף אחר. באמצעות הגלגול יכולה הנשמה לתקן את מה שעיוותה בגלגול הקודם, וכל המסע הזה נועד לתיקון הנשמה.
 - ד. גלגול מחילות – האמונה כי בכוא המשיח יתגלגלו כל מתי ישראל בגולה דרך מחילות ומנהרות באדמה בייסורים רבים, עד שיגיעו לארץ-ישראל ויקומו בה לתחייה.
 - ה. הגלגול נקשר בספרות העברית למעשייה החסידית של י.ל. פרץ: "גלגולו של ניגון".
- הגלגול נקשר אם כן לטלטולים, למטמורפוזיס, לתיקון, לעליה לארץ ומההיבט הספרותי הוא נקשר לספור של י.ל. פרץ. ההקשר רב-האנפין הזה אינו מצוי במקור בידיש והוא תוספת של אלתרמן.

הפרשנות הלאומית

שינוי שמות הילדים

כדי למקד את הטקסט בתרבות הארץ-ישראלית בתקופת היישוב, השתמשו היוצרים בנורמה של שינוי שמות הגיבורים לשמות ישראליים. אלתרמן יכול היה להשאיר את השמות בידיש שנתנה קדיה, כי הם היו מוכרים לנמען-ילד בתקופת חיבור היצירה. אך הוא לא רצה לקשר את התרגום לאווירה הגלותית ולכן שינה אותם, בהתאם לנורמה.

אצל קדיה:	אצל אלתרמן:
שמוליק	גדליהו-גוץ
ביילע	שמריהו-לייזר

¹⁵ רייספלד, סמדר (1999). "התפתחות בדרך של גלגול" מעגל החיים ת"א: מט"ח

בלה	יאסל-בער (דב-יוסף)
חיה	הינדל
יחיאל פרץ	פאנטל

אצל קדיה השם הראשון הוא עברי: שמואל, שלושת השמות הבאים הם ביידיש: 'ביילע' 'יאסל-בער' ו – 'הינדל' ובשם האחרון מצויה השפעה פולנית: פאנטל. השמות הללו מבטאים את ההשפעות של העברית והפולנית שחדרו לתרבות היידיש בתקופה שהיצירה נכתבה.

לכאורה, יכול היה אלתרמן להשתמש בשם: שמואל, או שמוליק, כי הוא שם ישראלי, שהיה נפוץ "בתקופת היישוב" יותר מ-'גדליהו', ולתרגם את השם של 'יאסל' ליוסף (או של בער- לדב). הבחירה שלו להמיר את השמות הללו מעידה על מגמתיות בתרגום. למעשה, הוא אמנם משתמש בארבעה שמות עבריים, אך לא בשמות שהיו נפוצים בחברה הישראלית בתקופה שהיצירה חוברת. בחירה זו גם היא מעידה על פרשנות שהוא מלביש על התרגום.

אצל קדיה השם של הבן החמישי: פאנטל נקשר ל'פאן' שמשמעו בפולנית: אדון. אלתרמן המיר אותו ב'פרץ' שנקשר לפריצת גדר ומוסכמות. השמות הללו: גדליהו, שמריהו ופרץ נקשרים לפרשנות הלאומית שערך אלתרמן בתרגום: שרשרת המסירה היהודית נפרצת בפרץ. בדורות הקודמים היו אנשי מעלה, והשם גדליהו מבטא זאת. אחר המשיכו הדורות הבאים לשמור תורה ומצוות כמו שמריהו. אך בתקופתנו פרץ אינו רוצה יותר את הלבוש היהודי, הוא רוצה לבוש חדש. אם המעיל היה עובר מטמורפוזות בשרשרת המסירה, ניתן היה לתקן אותו ולהפוך אותו לחדש. כיוון שהעבירו אותו כמו שהוא, במשך השנים הוא התבלה, לכן הוא אינו מתאים יותר לפרץ. פרץ כשמו כן הוא: פורץ מסגרות. במקום שהמעיל יעבור גלגול, פרץ ודורו עוברים מטמורפוזת. הם משנים את לבושם, את המראה החיצוני שלהם ואת הסביבה בה חיו הוריהם. ביצירה קורע פרץ את המעיל, ובמקביל במציאות ההיסטורית רוצה דורו של פרץ להתנתק מן השורשים היהודיים ומהתרבות של היהודי הגלותי.

אלוזיות ששותל אלתרמן בטקסט:

א. השם פרץ – פרץ וזרח הם בניו התאומים של יהודה מתמר כלתו. פרץ זכה לשמו, משום שפרץ ראשון מהרחם, למרות שזרח אמור היה לצאת ראשון. לפי פרוש

הרמב"ן¹⁶ זרח ופרץ מייצגים שני כוחות הפעילים תמיד בתוך העם היהודי, הכוח היציב והקבוע של זרח, מול הכוח התוסס והפעיל, המחפש מאבק מתמיד, המיוצג בידי פרץ. פרץ הוא הראשון בשושלת המוליכה לדוד המלך, שממנו יבוא המשיח, ובמדרש נקרא המשיח: בן-פרץ¹⁷. בבחירה של אלתרמן לקרוא לגיבור פרץ הוא מכניס את מוטיב המשיחיות החילונית¹⁸ ליצירה. האידיאולוגיה הציונית גרסה שבהגשמת החזון הציוני תבוא הגאולה ליהודי כאדם ולכל העם היהודי. פרץ במקורות, שמזרעו יבוא המשיח ויביא את הגאולה, מתגלגל ביצירה בדמותו של הצבר הפלמחניק הישראלי, שאמור לכבוש את הארץ ולגאול אותה.

ב. "האזיני ארץ ארץ" – כאשר עובר המעיל לפרץ, מעירה דמות המספר: **האזיני ארץ ארץ**, מה עשה בו זה השרץ". הצרוף הכבול: "האזיני ארץ" לקוח מדברי ישעיהו הנביא: "שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דיבר; בנים גידלתי ורוממתי, והם פשעו בי"¹⁹. הפסוק הזה מבטא את היחס ואת התחושה של המשפחה, שהיא גידלה את פרץ, אך הוא מרד בערכיה, כמו כל דור מחוללי התנועה הציונית ש"פשעו" ומרדו בערכי הוריהם.

יש לציין שבפסוק מצויה התיבה: '**גידלתי**', שניתן לקשרה לבן הבכור ביצירה: **גדליהו**. למרות שהמרד נראה כהכרחי, בכל זאת התחושה של "מרדו בי" ו"פשעו בי" נשארת קשה.

ג. אלתרמן מתאר את המעיל כ"זהב פרווים" לעומת קדיה שכותבת: "והמעיל חדש לגמרי" - הצרוף הכבול לקוח מדברי הימים כאשר שלמה בונה את בית-המקדש הוא מצפה את האולם המרכזי בזהב, שייבאו אותו ממקום שנקרא פרווים²⁰. הביטוי 'זהב פרווים' קבל אח"כ משמעות של משהו משובח ביותר, יקר מפז. במישור הגלוי כמובן שהתיאור אירוני. האפקט האירוני הוא כפול, כי אלתרמן משתמש כאן, בנוסף לאלוזיה, במשחק מילים בין 'פרוויים' ל'פרווה', כאילו מדובר במעיל מפרווה יוקרתית.

¹⁶ פרוש הרמב"ן לספר בראשית פרק ל"ח פסוק כ"ט

¹⁷ ספר האגדה עמ' י"ז ועמ' צ"ז

¹⁸ לטענת אניטה שפירא ניתן להצביע על קווי אופי, שהיו מוטבעים באופייה של הציונות, המצביעים על שייכותה לזרמים המשיחיים החילוניים של זמנה. ראה: שפירא אניטה (תשמ"ח). "ציונות ומשיחיות מדינית" **תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה** ירושלים: מרכז זלמן שז"ר עמ' 149-158.

¹⁹ ישעיה פרק א' פסוק ב'

²⁰ דברי הימים ב' פרק ג' פסוק ו'.

במישור הסמוי הפרשני – הדור של פרץ, המורד – כלומר דורו של אלתרמן אינו מעוניין בלבוש של בית-המקדש, והוא יבנה את הארץ בצורה אחרת. אולי פעם זה היה זהב-פרוויים, אבל היום זה כבר לא מתאים, זה מיושן. מבחינת ההומור יש כאן אלמנט של חילון הקדושה. תיאור הנקשר לבית המקדש משמש לתיאור מעיל קרוע.

שינוי בהצגת המשפחה

אלתרמן אינו רוצה להציג את המשפחה בעליבותה. לכן הוא מנטרל את תיאורי הסלפסטיק של הילדים: הבת אצלו אינה יורקת אלא מתכופפת, והבן אינו מתגלגל במדרגות'לך אלא מרים ידיים. בנוסף, הוא אינו מכנה את המשפחה: אספסוף, אלא 'חבריה' שהיא מילה אמוטיבית חיובית המתאימה לדור הפלמ"ח. כמו כן הוא מנטרל את אווירת "השוק" ואת ההמוניות בתיאור אופן הדיבור של בני הבית: אצלו בני הבית אינם יוצרים 'המולה גדולה' (6 פעמים), לא 'צועקים כולם, כולם, כולם', 'בצעקה רבה', לא 'צרחו כולם, כולם, כולם בקול אחד' ובצרחות: אך, ואך, ורוח, ו – וי'. אצלו: "קם יריד בבית" ו-"רועמים כולם כרעם". במקום להשתמש באלמנט הקטלוג של קדיה הוא ממיר אותו בחזרה (שלוש פעמים) על המשפטים הללו. ההמרה של שפת העגה במקור בשפה גבוהה גם היא תורמת לנטרול אווירת ההמוניות.

ההמרות הללו נעשות הן מטעמים חינוכיים והן מטעמי הפרשנות הלאומית. אלתרמן אינו רוצה להציג בפני הילד העברי התנהגות של ילדים פרחחים, וכן אינו רוצה להתמקד במעמד הנמוך ובבעיה הסוציו-אקונומית של המשפחה. השינוי שלו מגמתי, והוא משקף את האידיאולוגיה ואת תפיסת-העולם של "תקופת-היישוב".

פרשנות חברתית-פסיכולוגית:

ביצירה, קורע פרץ את המעיל, שהמשפחה מעבירה בין האחים במשך שש-עשרה שנה²¹. קבלת המעיל וההתייחסות השונה של האחים אליו, מייצגת את ההתפתחות והתגובה של האדם לערכי משפחתו וסביבתו. בתקופת הילדות ועד הבגרות מנחילה המשפחה והחברה את האידיאולוגיה החברתית, את ערכי המוסר, מחנכת את הילד להתנהגות הרצויה ובונה לו את ערכי התרבות. התגובות של קבלת הערכים הללו מהמשפחה, מהמסורת ומהחברה

²¹ אצל אלתרמן המעיל בן 12 שנה.

שונות מאדם לאדם. בחלק מן המקרים האנשים מקבלים את המורשת בשלמותה וכך מעבירים אותה הלאה, כמו שמוליק ביצירה, שהעביר את המעיל שלם כפי שהוא קיבל אותו. במקרים רבים האנשים מאמצים את הערכים הרלוונטים עבורם ואת חלקם הם מאבדים. שלושת האחים האחרים ביצירה מקבלים את המורשת, אינם מעיזים למרוד בה, אך אינם מקבלים אותה בשלמותה ואת חלקה מאבדים, כמו חיה שאיבדה את הכיסים, לייזר שנפרמו לו השרוולים ובלה שהתעופפה לה הבטנה (לחלופין אצל קדיה: יוסיל איבד את הכפתורים והינדל איבדה את הכיסים). רוב האנשים הולכים בתלם; זה המעיל שהם מכירים, והמוכר, גם אם אינו טוב, עדיף בעיניהם על הבלתי-ידוע. מה עוד שאין להם מעיל אחר. אך המיעוט פורץ מסגרות. המהפכות החברתיות מובלות על ידי אנשים כמו פרץ. פרץ אינו מוכן לקבל את המציאות הסוציו-אקונומית של משפחתו, הוא אינו מוכן לקבל את המעיל שהם העבירו לו, וכדי לפרוץ את המעגל החברתי, הוא חייב להתנתק, לפעול באגרסיביות ולקרוע את המעיל. במקביל יש אנשים שמרגישים שהלבוש שהורישו להם מעיק עליהם, כבד מדי עבורם, ואינם מתאים לאישיותם, והם מתנערים ממנו.

פירוש ארס-פואטי

על פי פרשנות זו מדומה פרץ לאמן- למשורר המורד בלבוש הלירי שהוריש לו הדור הקודם, ורוצה לפרוץ את הגבולות וליצור משהו חדש. אלתרמן לא רצה להיות, כפי שטוענת זיוה שמיר, אפיגון של ביאליק²². הוא השתייך לחברת הסופרים "יחדיו", שבראשה עמד אברהם שלונסקי, מי שנודע אז כמתנגדו הספרותי הגדול של ביאליק. בחירה זו להשתייך לקבוצה הספרותית המהפכנית השלטת של המודרנה היוותה מעין מרד של אלתרמן בסמכותו הספרותית של ביאליק, ושירתו ביטאה בטבעיות את ההוייה הארץ-ישראלית החדשה והרעננה, בשטף רתמי טבעי²³. נתן אלתרמן כמשורר היה ממובילי המרד בדור ביאליק ובפואטיקה שלו, ובדור הבא נתן זך ועמיחי מרדו בפואטיקה של אלתרמן. לטענת זיוה שמיר דברי נתן זך לא היו אות הפתיחה למרידה בסמכותו של אלתרמן, כי אם אקורד הסיום שלה; היא התחילה בביקורתו של יונתן רטוש ו"הכנענים". זך יצא מנקודת מוצא פואטית – נגד המלאכותיות שבשירת אלתרמן, בריתמוס ובלשון

²² שמיר זיוה (2001). "האגדה על "הפרפר" שהתפרפר בפריוז" מאזניים 75 ת"א: אגודת הסופרים. גיליון 6 עמ' 11.
²³ באומגרטן אורה (1971). "הקדמה" נתן אלתרמן – מבחר מאמרי ביקורת על שירתו. ת"א: עם-עובד. ליקטה אורה באומגרטן. עמ' 9.

הפיגורטיבית שלה. רטוש הציג את אלתרמן כטיפוס גלותי, והם ראו באלתרמן האירופאי בעל קשת המראות הססגונית גורם נחות²⁴.

פירוש ביוגרפי

אלתרמן, כמו פרץ מרד בשגרה וניהל חיי בוהמה. כפי שמתארת זיוה שמיר²⁵, היה אלתרמן משורר בוהמיין, המתגולל בבתי היין. משורר שביתו הוא בית-הקפה וחיי האישיים סוערים ומפוקפקים למדי. הוא חי עם אשתו רחל ואהובתו צילה בינדר. גם חיים גורי²⁶ מתאר אותו כ"בוהמיין" הבודד ביינו ואהבותיו החשיכות.

אלוהיה

א. "גלגולו של ניגון"²⁷

הגיבור בתרגום של אלתרמן נקרא: **י** **חיא ל פרץ** המכיל בתוכו את שמו של י.ל. פרץ שסיפורו "גלגולו של ניגון" (מעשייה חסידית) נקשר לתרגומו של אלתרמן. המעשייה של פרץ עוסקת בשרשרת המסירה וההעברה של ניגון. על פי פרץ מבטא הניגון את לב האדם; את אהבתו, חסדו, חמלתו, געגועיו וצעריו מחד גיסא, ומאידך גיסא הוא מבטא כל תאוה רעה, נקמה ונטירה. תאור שרשרת-מסירת הניגון אצל פרץ: ר' חיימ'ל צריך להביא ניגון חדש לחתונה. הוא שומע אישה בשוק שרה "מזל-טוב" להכנסת כלה, והופך את הניגון ל: "אל מלא רחמים" קדוש. אורחי החתונה לא אהבו את השתפכות הנפש, ולקחו את הניגון והפכוהו לריקוד התהוללות. משם התגלגל הניגון לתיאטרון, והפך לניגון של הפקרות ולשירה של גיהינום. משם התגלגל הניגון לתיבת נגינה שמנגנת אותו ילדה שנחטפה מבית הוריה. שני הנוודים שחטפוהו התעללו בה, היא חלתה בטיפוס והתעוורה בשתי עיניה. היא יוצאת מבית-החולים ומקבצת נדבות ברחוב ושרה את הניגון המעורר לצדקה. תלמיד-חכם, שלומד תורה, שומע אותה שרה ומגרש אותה, אך הניגון נכנס בלבו. התלמיד מזמר את הניגון לרבו, ונכנסת בניגון נשמה יתרה והוא מתקדש. הרבי מקדש את הניגון וכל החסידים מצטרפים לניגון

²⁴ שמיר זיוה (1991). "מריבת-קייץ – על תחילת המרד בסמכותו של אלתרמן" **מאזניים ס"ה**. ת"א: אגודת הסופרים גיליון 6 עמ' 59-62.

²⁵ שמיר זיוה (2005). "מבוא" **תיבת הזמרה חוזרת – על שירי הילדים של נתן אלתרמן**. ת"א: הקיבוץ המאוחד עמ' 11-13.

²⁶ גורי חיים (1989). **אלתרמן ויצירתו**. ב"ש: אוני' בן-גוריון עמ' 19 בעריכת מנחם דורמן ואהרון קומם.

²⁷ פרץ יצחק לייבוש (1918). "גלגולו של ניגון" **כל כתבי י.ל. פרץ - חסידות אודיסה:מוריה**

הקדוש. הניגון בגלגול האחרון חוזר למעלתו בקודש, וגם ליתומה נעשה תיקון ומחננים אותה עם סופר סת"ם.

ברקע של מעשייה זו מוצגת החברה היהודית כחברה המתאכזרת לענייה וליתומיה, בעלת לב-אבן, חברה שהפריצות פשטה בה, חברה המלשינה על חבריה לרשויות, כדי שירדפו אותם, חברה שהאבות בורחים לאמריקה ונוטשים את משפחותיהם, חברה שגונבים בה ילדים מבית הוריהם והם מתגלגלים ברחובות חולים בטיפוס ומתעוורים. ב"גלגולו של ניגון" של י.ל. פרץ משהו השתבש והזדהם בשרשרת המסירה, והוא מחייב תיקון חברתי עמוק.

גם אצל אלתרמן "בגלגוליו של מעיל" מוצגת בעיה בשרשרת המסירה, ולכן הפתרון יכול לבוא רק בדמותו של פרץ, שפורץ גבולות ומנתק את שרשרת המסירה.

ב. שרשרת המסירה

שרשרת המסירה היהודית פותחת את מסכת אבות²⁸: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע- לזקנים, וזקנים – לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי הכנסת הגדולה. מול 5 מסירות במסורת היהודית מצויות 5 מסירות של המעיל ביצירה של קדיה/אלתרמן. שרשרת המסירה במסכת אבות מבטאת את הסינתזה וההתפתחות שעברה היהדות. הדור של פרץ (גיבור היצירה) ושל אלתרמן אינו יכול לקבל את המעיל, את המסורה הזו, משום שהיא הפסיקה להתפתח והתאבנה, לכן המרד הכרחי והוא מתבטא ביצירה בקריעת המעיל. בעברית מצוי קשר אטימולוגי בין בגד ו- בגידה, מעיל ו- מעילה. המעיל מונע מן האדם לראות את האמת, כי הוא משמש ככיסוי, ורק אדם כמו פרץ, או הצבר הארץ-ישראלי יכולים לחשוף את האמת. כמו שנאמר במדרש²⁹: רק כשיבוא בן-פרץ יחזור העולם לתיקונו.

שפה פשוטה מול שפה גבוהה

תרגום השואף להיות נאמן למקור אמור לשמר, בין השאר, את הרמה הלשונית של המקור, ולא להמיר שפה פשוטה בשפה גבוהה ולהיפך. הנורמה התרגומית ב"דור התחייה" הפגישה את הנמען-ילד עם לשון כתב על-תקנית, המירה שפה פשוטה במקור בשפה בעלת נורמה סגנונית גבוהה בעיבודים לעברית והעלתה את הרמה הלשונית של הטקסטים.

²⁸ מסכת אבות פרק א' סימן א'
²⁹ ספר האגדה עמ' י"ז, עמ' צ"ז.

נורמה זו נבעה מתפיסה אידיאולוגית ששאפה לקשר את הטקסטים למורשת היהודית התנ"כית ולשפת התנ"ך. מחוללי התנועה הציונית ראו את עצמם ממשיכי גיבורי התנ"ך וההיסטוריה של היהודים שישבו בארץ, ובתנ"ך הם מצאו צידוק לשיבה לציון ולארץ המובטחת. כיוון שהם עשו שימוש בסגנון נבואי לתכנים חילוניים קבלו הטקסטים שלהם אווירה של רוממות, קדושה ופיוטיות. נורמה זו גם העשירה את שפת הילד והרחיבה את אוצר המילים שלו. מטרה זו התאימה לאנשי החינוך שגרסו, שאחת ממטרותיה של ספרות הילדים היא להעשיר את שפת הילד. יחד עם זאת, הרמה הלשונית הגבוהה לא תמיד מתחשבת בנמען-ילד, מקשה על הקריאה ובמקרים רבים מקשה על הבנתו. הנמען-ילד אמור היה לזכור בע"פ את המילים שאינו מבין, כמו גם את הצרופים הכבולים בעזרת החריזה, המשקל והריתמוס ובאמצעותם הן חדרו לאוצר המילים שלו. אלתרמן ובני דורו קבלו נורמה זו, כיוון שהיא התאימה לתפיסתם האידיאולוגית, והם תרגמו את היצירות לילדים בשפה גבוהה, עשירה ופיוטית. הרמה הלשונית במקור של קדיה מורכבת משפת-כתב תקנית מעורבת בשפת עגה וקלילות. אלתרמן ממיר את שפת הכתב התקנית בשפת-כתב על-תקנית לדוגמה:

א. קדיה: "תפרו מעיל/ מאריג מוזר/ לבחור הבכור שמואל/ כדי שיוכל ללכת לבית-הספר".

אלתרמן: "הוי, תפרו מעיל של חורף/ בעל סדק צר מעורף, / לבחור גדליהו-גוץ שיהיה לו חם בחוץ"

ב. קדיה: "לבש אותו שמוליק שלוש שנים / והמעיל חדש לגמרי".

אלתרמן: "רץ גדליהו בו שנתיים / והמעיל – זהב פרווים!"

בנוסף לכך ממיר אלתרמן את שפת העגה לשפת-כתב על-תקנית לדוגמה:

א. קדיה: "פעם הוא התגלגל במדרגות'לך / והסוף לכל הכפתורים".

אלתרמן: "פעם בילה מתכופפת.../ הבטנה, הוי, מתעופפת!"

ב. קדיה: "כבר לבש את המעיל / התכשיט פאנטל"

אלתרמן: "ובכן בדרך-ארץ / את המעיל לבש לו פרץ"

ג. קדיה: "קמה המולה, זעקה / - אך, ואך, ורוח, ווי! / מעיל כזה, מעיל כזה / נופל

בחלקו של פאנטל התכשיט"

אלתרמן: "מביטים כולם בפחד, / רועמים כולם ביחד: /איזה בגד לתפארת, / איזה

מין מעיל אדרת!"

ההמרות הללו הפכו את היצירה לעשירה ופיוטית יותר, והשימוש בחרוזים מושלמים והברקות מתוחכמות שבה את לב הקוראים: ילדים ובעיקר מבוגרים.

סיכום

אצל קדיה, עוסקת היצירה, בין השאר, ביכולת לפרוץ את המעמד הסוציו-אקונומי של המשפחה. הגיבור פאנטל, כשמו כן הוא, אדון שאינו מוכן לקבל את המעיל=המעמד הסוציו-אקונומי שהורישה לו משפחתו, ולכן כדי ליצור את השינוי הוא קורע את המעיל. הוא מורד ומוליך מהפכה חברתית שעוקרת את הישן, משנה את הסדר החברתי הקיים, כדי לבנות סדר חברתי חדש וצודק יותר.

אצל אלתרמן מדובר במהפכה תרבותית ולאומית. פריץ ובני דורו של אלתרמן, שמייצגים את הפן המחזש והתוסס ביהדות, רוצים להתנתק מהתרבות של היהודי הגלותי ומתפיסת עולמו הלאומית וליצור תרבות ולאומיות ארץ-ישראלית חדשה.

ביבליוגרפיה

- * אביגור-רותם, גבריאלה (2007). **אדום עתיק** אור יהודה: כנרת זמורה-ביתן
* אופק, אוריאל (1985). "ערך – מולודובסקי, קדיה" לקסיקון אופק לספרות ילדים
ת"א: זמורה-ביתן
* באומגרטן אורה (1971). "הקדמה" נתן אלתרמן – מבחר מאמרי ביקורת על שירתו.
ת"א: עם-עובד. ליקטה אורה באומגרטן
* ביאליק, חיים נחמן (תשל"א) [1904]. "שיר ערש" שירים ופזמונות לילדים ת"א:
דביר
* גורי חיים (1989). **אלתרמן ויצירתו**. ב"ש: אוני' בן-גוריון בעריכת מנחם דורמן
ואהרון קומם.
* טורי גדעון (1980). "תרגום" תורת התרגום ת"א: אוני' ת"א
* . טורי גדעון (1998). ראשית התרגום המודרני לעברית: עוד מבט אחד. תדפיס מס.
1482007 אוני' ת"א
*מאלאדאווסקי קאדיע (1931). **א מאנטל פון א טונקעלך געוואנטל** וארשע: יידישער
שול ארגאניזאציע אין פוילן. (מולודובסקי קדיה (1931). **מעיל מאריג מיוחד** ורשה:
התאחדות בתי-הספר היהודיים בפולין).
*מולודובסקי קדיה (1945). "גלגולו של מעיל" **פתחו את השער** ת"א: הקיבוץ המאוחד.
תורגם ע"י נתן אלתרמן. הציורים מאת: תרצה
* מסכת אבות
* ספר דברים
* ספר ישעיהו
* ספר דברי הימים
* ספר האגדה
* עגנון, ש"י (1966). "המלבוש" **עד הנה** ת"א: שוקן
* עגנון, ש"י, (1966). "שלוש אחיות" **עד הנה** ת"א: שוקן
* פוגל שמעונה (2004). **מגמות לאומיות בעיבודים לעברית לילדים של מעשיות**
האחים גרים בדור "התחייה" ת"א: אוני' ת"א.
* פרידלנדר יהודה וחיים שוהם (תשל"ז). "מות אדם' לקלופשטוק בתרגום עברי נשכח",
מבוא ל- **מות אדם** פראג 1817. רמת גן: אוני' בר-אילן
* פרץ יצחק לייבוש (1918). "גלגולו של ניגון" **כל כתבי י.ל. פרץ** אודיסה:מוריה
* רייספלד, סמדר (1999). "התפתחות בדרך של גלגול" **מעגל החיים** ת"א: מט"ח
* רמב"ן - פרוש הרמב"ן לספר בראשית
* שמיר זיוה (1991). "מריבת-קייץ – על תחילת המרד בסמכותו של אלתרמן" **מאזניים**
ס"ה. ת"א: אגודת הסופרים
* שמיר זיוה (2001). "האגדה על "הפרפר" שהתפרפר בפריז" **מאזניים 75** ת"א: אגודת
הסופרים
* שמיר זיוה (2005). "מבוא" **תיבת הזמרה חוזרת – על שירי הילדים של נתן**
אלתרמן. ת"א: הקיבוץ המאוחד
* שפירא אניטה (תשמ"ח). "ציונות ומשיחיות מדינית" **תמורות בהיסטוריה היהודית**
החדשה ירושלים: מרכז זלמן שז"ר

נספח

קדיה מולודובסקי - "מעיל מאריג לא ברור (מיוחד, מוזר)" 1931 (תרגום מילולי)

מה כבר יכול לקרות?
הלך עם המעיל יוסיל-בר (דב-יוסף)

הלך אתו 3 שנים
והמעיל חדש לגמרי.
הלך אתו עוד שנה,
והמעיל יפה יותר אפילו.

פעם אחת הוא התגלגל במדרגות'לך
והסוף לכל הכפתורים.

נהייתה המולה בחדרון:
-הנה לכם צרה חדשה!
הולכים ונופלים במדרגות'לך
ומאבדים את כל הכפתורים?

ואז בני הבית (גם אספוסוף) פסקו:
-עכשיו תלך עם המעיל הינדל.

הלכה אתו הינדל 3 שנים,
והמעיל חדש לגמרי.
הלכה אתו עוד שנה
והמעיל לא איבד אף שערה.

פעם אחת הייתה המולה גדולה.
כולם עומדים בחבורה,
הינדל מיבבת על המיטה -
היא איבדה את החפתים.

צעקו כולם, כולם, כולם:
- זהו זה עלמה, כלה!
שוכבת במטה ומיבבת!
איך מאבדים את החפתים?

עכשיו לבש את המעיל
הצעיר מכולם פאנטל.

פאנטל, פאנטל בחור-צעיר!
מתחבר עם כלבים וחתולים,
רודף לו אחרי כל עגלה,
מרבץ, וחוטף מכות בעצמו,
מילל, שורק, צועק, נובח
ואימא צוחקת ומקללת.

אצל החייט בחדרון
מלא ילדים, בלי עין הרע,
ילדים קטנטנים כמו פרג
עומדת עריסה מעל.

עכשיו מתחיל מעשה,
לא בגדיים ושום לבנים,
אלא מעשה במעיל
מאריג מוזר.

תפרו מעיל
מאריג מוזר
לבחור הבכור שמואל,
כדי שהוא יוכל ללכת לביה"ס.

הלך אתו שמוליק 3 שנים,
והמעיל חדש לגמרי.
הלך אתו שמוליק עוד שנה,
והמעיל יפה יותר אפילו.

פעם אחת שמוליק לבש אותו,
והמעיל קטן במותן.
נהייתה המולה בחדרון:
-הנה לכם צרה חדשה,
שמוליק לבש את המעיל,
והמעיל קטן במותן.

נו אז מילא -
עכשיו לבשה את המעיל ביילה.

הלכה אתו ביילה 3 שנים
והמעיל חדש לגמרי.
הלכה אתו ביילה עוד שנה,
והמעיל יפה יותר אפילו.

פעם אחת ביילה ירקה
נפרמו במעיל 3 תפרים.

נהייתה המולה בחדרון:
-הנה לכם צרה חדשה!
ביילה רק יורקת
ובמעיל נפרמים 3 תפרים?

כבר לבש את המעיל
התכשיט פאנטל.

מיד ביום הראשון,
הוא תלש פינה שלמה.
ולמחרת בבוקר
הוא קרע חור בברך.
ובאותו היום לפנות ערב,
בלי צווארון אותו הביא
שני חורים גדולים כמו עיניים
בשני המרפקים.

קמה המולה, זעקה:
- אך, ואך, ורוח ו – וי!
מעיל כזה, מעיל כזה
נופל בחלקו של פאנטל התכשיט

פעם אחת פאנטל לא התעצל,
בא בריצה ערום, חשוף.
צרחו כולם ביחד
כולם, כולם בקול אחד:

- תכשיט, שייגעץ, עטלף,
איפה המעיל? רק תגיד לנו.

עונה להם הנער החביב
בלשון כל-כך חדה:

- את הדש הימני
הענקתי לחתול השחור.
ואחר-כך את הדש השמאלי
הענקתי לחתול הלבן,
ואת השאר חור על חור
הם יקבלו בשבוע הבא.

קמה המולה, זעקה:
- אך, ואך, ורוח ו – וי!
מעיל כזה, מעיל כזה
נופל בחלקו של לפאנטל התכשיט.